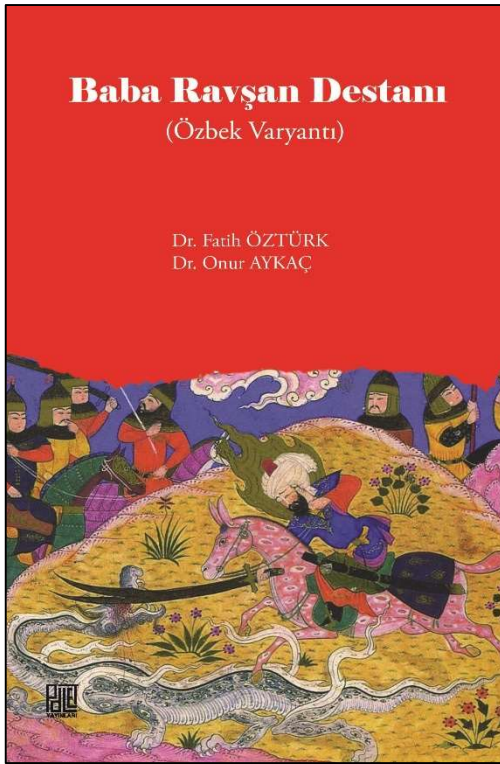

Kitap İncelemesi/Book Review

SARIAYDIN, Nuhile (2023). ÖZTÜRK, Fatih ve AYKAÇ, Onur (2022). *Baba Ravşan Destanı (Özbek Varyantı)*. Konya: Palet Yayınları, 200 s., *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*. 8 (3), 195-198.
DOI: 10.30568/tullis.1381076

ÖZTÜRK, Fatih ve AYKAÇ, Onur (2022). *Baba Ravşan Destanı (Özbek Varyantı)*. Konya: Palet Yayınları, 200 s.

Nuhile SARIAYDIN*

Türk halk edebiyatının en önemli edebî verimlerinden biri olan destanlar, tarihî süreç içerisinde nesilden nesile anlatılarak kendine yazılı ve sözlü ortamlarda yer bulmuştur. Bu destanlardan biri olan ve Özbek destan geleneğinde anlatılagelen *Baba Ravşan Destanı*, Fatih Öztürk ve Onur Aykaç tarafından kaleme alınan *Baba Ravşan Destanı (Özbek Varyantı)* adlı kitapla 2022 yılında okurlara ulaştı. Palet Yayınları tarafından neşredilen eser, 16x24 cm boyutlarında olup toplam 200 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın ön kapağı, kırmızı zemin üzerinde iki satırdan oluşan başlık ve başlığın altında yazarların isimleri olacak şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca ön kapağın alt yarısını kaplayan minyatür, kitabın içeriğiyle tamamen uyumlu olup söz konusu destanda Hz. Ali'nin on iki fersah uzunluğundaki ejderhayı öldürdüğü anı

hatırlatmaktadır. İbn-i Hüsam Husafi'nin *Hâverân-nâme*'sinden alındığı belirtilen bu minyatürde, Hz. Ali'nin atı Düldül ve kılıcı Zülfikâr da görülmektedir. Kitabın arka kapağında ise Türk dünyası destan geleneğinde yer alan Hz. Ali cenkleri üzerine ülkemizde yeterli sayıda çalışma yapılmadığı belirtilmiş; bu eksikliği gidermek amacıyla yola çıkarak Türkmen varyantıyla literatüre yerleşen ancak Özbek destancılık geleneğinde de kendine yer bulan *Baba Ravşan Destanı*'nın ele alındığı dile getirilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD, e-posta: nuhilesariaydin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0538-4755

Gönderilme Tarihi: 25 Ekim 2023

Kabul Tarihi: 28 Kasım 2023

Yayımlanma Tarihi: 30 Aralık 2023

Elimizdeki *Baba Ravşan Destanı (Özbek Varyantı)* adlı çalışma; “Nurbay Abdülhekimoğlu’nun Ön Sözü”, “Yazarların Ön Sözü” ve “Giriş” başlıklarını takip eden iki ana bölüme ek olarak “Sonuç”, “Kaynakça”, “Baba Ravşan Destanı’nın Transkripsiyonlu Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarımı”, “Sözlük” ve “Dizin” bölümlerinden oluşmaktadır.

Kitabın künyesinin (s. 2) bulunduğu sayfadan sonra, Baba Ravşan Destanı’nın Özbek varyantını Kiril alfabesine aktaran Nurbay Abdülhekimoğlu’nun “Halk Bilgeliğinin Örneği” başlığıyla kaleme aldığı ön söz (s. 5-8) okurları karşılamaktadır. Burada Abdülhekimoğlu, destanın Özbek varyantını Kiril alfabesine geçirme amacının gençleri halk bilgeliğiyle tanıştırma ve terbiye etme olduğunu belirterek destanın son haline gelmesindeki süreci kısaca anlatmıştır. Ayrıca Hz. Ali’nin bu destanda geçen kahramanlıklarına ve kültürümüzde “*küçük bir şiir parçasının bağına büyük bir tarih sığdırma*” (s. 7) yeteneğine de değinmiştir. Nurbay Abdülhekimoğlu’nun ön sözünden sonra “Yazarların Ön Sözü” (s. 9-10) gelmektedir. Öztürk ve Aykaç; literatürde Türkmen varyantıyla bilinen Baba Ravşan Destanı’nın Özbek varyantının ilk kez Türkiye Türkçesine kazandırılmış olduğunu, eserde bu varyantın detaylı bir dil ve edebiyat incelemesinin yapıldığını vurgulamıştır. Ayrıca burada yer alan şu not, okurları ne ile karşılaşacakları hususunda uyarılmaktadır: “*Elinizdeki bu kitap görünüşte adını Baba Ravşan’dan alsa da destanın başkahramanı yine Hz. Ali’dir*” (s. 9). Böylece kitabın adında geçmese de okurların aslında bir Hz. Ali cengini okuyacakları en başında söylenmektedir. Yine burada yer alan “*Halk bilimi sahasında çalışmalarını sürdüren Onur Aykaç, eserin giriş ve birinci bölümünü; Özbek Türkçesi ve edebiyatı alanında çalışmalarını sürdüren Fatih Öztürk ise eserin ikinci bölümünü ve destanın Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarıldığı kısmı kaleme almıştır.*” (s. 9-10) notu, kitabın nasıl şekillendiği hususunda bilgi vermektedir.

“Giriş” (s. 15-22) bölümü üç alt başlıktan oluşmaktadır. “Hz. Ali Cenknâmelerine Genel Bir Bakış” (s. 15-18) başlığında, tarihî şahsiyetlerin adını yaşatmak ve gençlere tarih bilgisi aşlamak amacıyla yazılan cenknâmelerin en çok bilinenlerinin Hz. Ali cenknâmeleri olduğu, bu cenknâmelerin manzum, mensur veya manzum-mensur karışık bir şekilde yazıldığı/ anlatıldığı, metinlerin büyük oranda eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini yansıttığı vs. vurgulanmıştır. Ayrıca Hz. Ali cenknâmelerinin olay örgüsünde başkahramanın Hz. Ali, mekânların merkezinin Medine ve olayları yönlendirici konumundaki kişinin ise Hz. Peygamber olduğu ifade edilmiştir. “Baba Ravşan Destanı Üzerine Yapılan Çalışmalar” (s. 18-21) adlı başlıkta, Baba Ravşan Destanı’nı Türkiye sahasında inceleyen altı çalışma olduğu söylenmiş ve bu çalışmalar hakkında kısa bilgiler verilmiştir. “Baba Ravşan Destanı’nın Yayımında İzlenen Yöntem” (s. 21-22) başlığında ise ilk olarak destanın 1992 yılında Kiril alfabesine aktarılan Özbek versiyonunun temin edildiği, ardından Kiril harfli metnin transkripsiyon harflerine aktarıldığı ve akabinde metnin Türkiye Türkçesine nakledildiği belirtilmiştir. Burada kitabın yayımı sürecinde yazarların izledikleri yol, yedi madde halinde okurlara aktarılmıştır.

Eserin “Baba Ravşan Destanı’nın Yapısal İncelemesi” (s. 23-42) başlıklı birinci bölümü; destanın halk bilimi açısından detaylı şekilde incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölüm Baba Ravşan Destanı’nın “olay örgüsü, şahıs kadrosu, mekânı, zamanı, şekil özellikleri ve belli başlı motifleri” hakkındaki bilgileri konu edinmektedir. “Baba Ravşan Destanı’nın Olay Örgüsü” (s. 23-25) başlığında; destanın epizot yapısı on altı madde halinde özetlenmiştir. “Baba Ravşan Destanı’nın Şahıs Kadrosu” (s. 25-30) başlığında, destanda ismi geçen ve olayların akışında önemli bir yere sahip olan dokuz kişi detaylı şekilde incelenmiştir. Bu kişilerin dışında kalan, yazarların tabiriyle “*destan boyunca olayların akışında tesiri olmayan, anlatıda birer fon olarak yer alan*” (s. 30) kişiler veya varlıklar da “Diğer Kişiler/Varlıklar” başlığı altında verilmiştir. Baba Ravşan Destanı’nın şahıs kadrosuna detaylı olarak bakıldığında, her ne kadar destana Baba Ravşan ismini verse de destanın asıl kahramanının Hz. Ali olduğu görülmektedir. Hz. Ali, yiğitliği ve cesaretiyle her daim içinde gaza ruhunu canlı tutan ve zor durumdaki Müslümanları korumaya çalışan bir kişidir. Ayrıca destanda Hz. Ali’nin en önemli yardımcılarının atı Düldül ve kılıcı Zülfikâr olduğu da vurgulanmıştır. Yazarlar tarafından destanın ikinci kahramanı olarak ifade edilen Baba Ravşan; 70’li yaşlarda, çokça eşe sahip ve fakir bir adamdır. Baba Ravşan, bir Yahudi ile olan alacak verecek meselesinin çözümü için Hz. Peygamber’e başvurmuş ve o an mecliste bulunan Hz. Ali’nin meseleyi çözmek için öne atılmasıyla da destandaki büyük macera başlamıştır. Destanın diğer kahramanı Hz. Peygamber’dir. Destanda sadece ashabıyla mescitte tasvir edilen Hz. Peygamber’in miraçta göğe yükselmesinden, Cebrail ile konuşabilmesinden ve Medine’de yaşayan yoksul bir peygamber olmasından da bahsedilmektedir. Bu isimlerin dışında Medine’ye altı ay mesafedeki Berber şehrinin hükümdarı Mergub Şah; Mergub Şah’ın vezirleri Meşhur Vezir ve Makbul Vezir; Baba Ravşan’a borç veren Yahudi tüccar Yehuda; Mergub Şah’ın en güçlü pehlivanı Gaygam; Mergub Şah’ın çalgıcısı Matlabhan da eserde tanıtılmıştır. Bu başlıkta son olarak, destanda birer fon olarak yer aldığı ifade edilen kişiler ve varlıklar yaşadıkları şehre göre sıralanmıştır. “Baba Ravşan Destanı’nda Mekân” (s. 30-31) başlığında; destanda pek çok mekânın adının geçtiği fakat Medine ve Berber şehirlerinin asıl mekân olarak değerlendirildiği görülmektedir. Yazarların da belirttiği gibi “*destandaki olaylar Medine’de başlamış, Berber şehrinde devam etmiş ve yine Medine’de son bulmuştur.*” (s. 30) “Baba Ravşan Destanı’nda Zaman” (s. 31) başlığında, destanın geçtiği zaman tam olarak bilinmemekle beraber yapılan çıkarımlar sonucu olayların 622 ile 630 tarihleri arasında geçtiği değerlendirilmiştir. Yine destanda geçen bazı ifadelerin tarihi düşünüldüğünde, birtakım olayların anlatıcı tarafından metne sonradan dâhil edildiğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir. “Baba Ravşan Destanı’nın Şekil Özellikleri” (s. 31-33) başlığında; destanın nazım-nesir karışık bir yapıya sahip olduğu, destanda duygu yoğunluğunun genellikle şiirlerle okuyucuya aktarıldığı, en çok şiirin Hz. Ali’nin ağzından okurlara ulaştırıldığı, destanda genel olarak dörtlüklerin tercih edildiği vs. söylenmiştir. Birinci bölümün son başlığı olan “Baba Ravşan Destanı’nın Belli Başlı Motifleri” (s. 33-42) başlığında ise çok kapsamlı bir motif incelemesi yapılmıştır. Stith Thompson’ın *Motif-Index of Folk-Literature* (Halk Edebiyatı Motif İndeksi) adlı altı ciltlik indeksinde yer alan 23 ana başlıktan 9’una bu destanda karşılık bulunmuştur. Söz konusu 9 motif “hayvanlar, yasak, ölüm,

olağanüstülükler, imtihanlar, aldatmalar, ödüller ve cezalar, din, çeşitli motifler (formülistik sayılar)” dır. Destanda en çok örnek “formülistik sayı” motifine ait olsa da destana yön veren en önemli motifin “aldatma” motifi olduğu görülmektedir. “Çünkü destandaki ana aksiyon, Hz. Ali’nin Berber şehrinde kendisini Kaşamşam adlı bir köle olarak tanıtmamasıyla, yani Berber şehrindekileri aldatmasıyla başlamaktadır.” (s. 41)

Eserin “Baba Ravşan Destanı’nın Ses ve Biçim Bilgisi İncelenmesi” (s. 45-78) adlı ikinci bölümünde; destan metni kapsamlı bir şekilde ses ve biçim bilgisi yönünden incelenmiştir. Ses bilgisi için “Ünlüler”, “Ünsüzler”, “Ünlü Uyumları” başlıklarına yer verilmiş ve destandan seçilen örneklerle söz konusu üç başlık detaylandırılmıştır. Ayrıca pek çok ses olayı, Çağatay Türkçesiyle karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Biçim bilgisi içinse “İsimler”, “Fiiller” şekilde bir başlıklandırmaya gidilmiş ve yine destandan seçilen örneklerle söz konusu iki başlık detaylandırılmıştır.

Eserin ikinci bölümünü “Sonuç” (s. 79-80) başlığı takip etmektedir. Burada destana dair genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Destandaki bazı dil yapılarına bakarak Baba Ravşan Destanı’nın Türkmenistan üzerinden Özbekistan coğrafyasına yayıldığı bilgisine yer verilmesi, sonucun en dikkat çekici tespitidir. Sonuçtan sonra gelen “Kaynakça” (s. 81-86) başlığında ise eserin hazırlanmasında yararlanılan seksen dört kaynak, yazarların soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Çalışmaya esas teşkil eden metni içeren “Baba Ravşan Destanı’nın Transkripsiyonlu Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarımı” (s. 87-186) bölümü, okurların zorlanmadan takip edebileceği bir şekilde hazırlanmıştır. Yan yana sayfaların sol tarafında Özbek Türkçesi transkripsiyonu, sağ tarafında ise ilgili bölümün Türkiye Türkçesine aktarılmış hali verilmiştir.

Destan metninin ardından “Sözlük” (s. 187-195) ve “Kişi ve Yer Adları Dizini” (s. 196-200) gelmektedir. Sözlük kısmında, destan metni her ne kadar Türkiye Türkçesine aktarılsa da özellikle şiir kısımlarında ahengi bozmamak için orijinal haliyle bırakılan kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. Kişi ve yer adları dizinini içeren sayfalarda ise araştırmacıların işini kolaylaştırmak için destandaki kişi ve yer adlarının geçtiği sayfalar sıralanmıştır.

Kimi zaman hayalî ve destansı, kimi zamansa gerçek ve tarihî kişileriyle bizlere yiğit, âdil, eli açık, ahlaklı, hoşgörülü, ilim sahibi Müslüman tipinin örneklerini sunan cenknâmelere, sadece Anadolu sahasında değil tüm Türk coğrafyasında rastlamak mümkündür. Türkmenistan üzerinden Özbek coğrafyasına geçtiği düşünülen Baba Ravşan Destanı’nı içeren bu çalışma, cenknâme okumayı sevenler için iyi bir alternatif olacaktır. Ayrıca Türk dünyasında adı bilinen, ancak henüz Türkiye Türkçesine kazandırılmamış olan bir Hz. Ali cengini bizlere sunuyor olması, çalışmanın akılda kalan başka bir yönüdür.